

BREV TIL ET GISSEL

Antoine de Saint-Exupéry

Dette skriftet kom først ut i New York i 1943. Ble utgitt i Paris i 1944.
På norsk i *En røst fra århundrets samvittighet: Et utvalg av Antoine de Saint-Exupérys skrifter* (oversettelse og etterord ved Karin Lobben Smaaland).
Aschehoug, Oslo 1998.

I

Da jeg i desember 1940 reiste gjennom Portugal på vei til USA, opplevde jeg Lisboa som et slags strålende, men gledeløst paradys. Man snakket den gang meget om en nær forestående invasjon, og Portugal klamret seg til illusjonen om sin lykke. Lisboa som hadde laget verdens vakreste utstilling, smilte et litt blekt smil, slik som den mor smiler som ikke på lenge har hørt fra sønnen ved fronten, og som forsøker å redde ham ved hjelp av sin tillitsfullhet: "Min sønn må jo leve, siden jeg smiler ...". Hele kontinentet lå der som en trussel mot Portugal, lik et vilt fjell, befolket av rovgriske stammer. Men det festklede Lisboa trosset Europa. "Man kan da ikke gjøre meg til skyteskive når jeg gjør alt jeg kan for ikke å skjule meg – når jeg er så lett å såre ...!"

Hjemme i mitt eget land lå byene askegrå om natten. Der hadde jeg vennet meg av med alt som het lys, og denne strålende hovedstad gav meg en ubestemmelig følelse av ubehag. Dersom gatene omkring ligger i mørket, vil diamanterne i et utstillingsvindu tiltrekke seg tvilsomme eksistenser. Man merker hvordan de kretser omkring det. Slik føler jeg Lisboa truet av Europas natt, hvor bombeflyene streifet omkring som om de langt borte fra hadde vært en skatt.

Men Portugal var uvitende om uhyrets appetitt. Det nektet å tro på de onde varseler. Portugal snakket om kunst med en [slutt s. 11] desperat tillitsfullhet. Ville noen våge å knuse det mens det dyrket kunsten? Det hadde stilt til skue alle sine skatter. Ville man våge å knuse det, der det lå omgitt av alle sine skatter? Landet stilte sine store menn til skue. I mangel av en hær, i mangel av kanoner hadde man mobilisert alle sine vaktposter av sten mot fiendens jern og stål: sine diktere, sine oppdagelsesreisende, sine erobrere. I mangel av hær og kanoner sperret Portugals fortid veien. Ville man våge å knuse det, midt i arven fra en så storslagen fortid?

Slik drev jeg hver aften melankolsk gjennom denne ytterst smakfulle utstilling hvor alt grenset til det fullkomne, alt like til den dempete musikken som var valgt med slik omhu, og som rislet sakte og stillferdig ut over haven, lik en enkel sang fra et springvann. Ville man virkelig tilintetgjøre denne vidunderlige sans for harmoni?

Og bak sitt forekom Lisboa meg tristere enn mine mørklagte byer.

Jeg har kjent – det har kanskje du også – disse litt underlige familier som holder åpen en avdøds plass ved sitt bord. De benekter det uopprettelige. Men jeg synes ikke det kan være noen trøst å finne i en slik tross. De døde bør man la være døde. Da vil de i sin rolle som avdøde bli nærværende på en annen måte. Men disse familier utsetter de dodes hjemkomst. De gjør dem til evig fraværende, til forsinkede gjester for all evighet. I bytte for sin sorg tusker de til seg en tom ventetid. Og disse hjem forekommer meg å være sunket ned i en evigvarende forstemthet – ganske annerledes knugende enn sorgen. Men Guillaumet, postflyveren, som ble skutt ned i tjeneste, den siste venn jeg har mistet, ham godtok jeg å

sørge over. Guillaumet vil alltid forbli den han var. Han vil aldri være mer til stede blant oss, men han vil heller aldri være fraværende. Jeg lar ikke lenger dekke på til ham. Istedenfor å gå i denne meningsløse felle har jeg gjort ham til en virkelig venn, men til en venn som er død.

Men Portugal forsøkte å tro på sin lykke ved å la den ha sin [slutt på s. 12] plass ved bordet og sine kulørte lykter og sin musikk. I Lisboa lekte man at man var lykkelig, i håp om at Vårherre skulle tro på det.

Men Lisboas gledeløse atmosfære skyldes også nærværet av en viss type flyktninger. Jeg mener ikke de forfulgte som søker et fristed. Jeg mener ikke de som utvandrer for å finne jord som de kan gjøre fruktbar med sitt arbeid. Jeg tenker på dem som dro i landflyktighet, langt borte fra den ulykke som hadde rammet deres egne, for å bringe sine penger i sikkerhet.

Da jeg ikke kunne finne noe værelse i selve byen, bodde jeg i Estoril, like ved kasinoet. Jeg kom rett fra krigens brennpunkt. Min skvadron som i ni måneder uavbrutt hadde fløyet over Tyskland, hadde bare i løpet av den tyske offensiven mistet tre fjerdedeler av sitt mannskap. Da jeg kom hjem igjen, hadde jeg opplevd slaveriets dystre atmosfære og den truende hungersnød. Jeg hadde opplevd våre byers ugjennomtrengelige natt. Men her, like ved der jeg bodde, så jeg kasinoet i Estoril fylles med gjengangere. Lydløse Cadillacer, som lot som om de hadde et mål, satte dem av på den fine sanden foran inngangsdøren. De var festkledde som før. De bar sine stivede skjortebryst eller sine perler til skue. De inviterte hverandre til måltider hvor de var som utstillingsdukker og ikke ville ha noe å si hverandre.

Deretter spilte de rulett eller baccarat, alt etter hvor mange penger de hadde. Av og til gikk jeg bort for å se på dem. Jeg følte hverken indignasjon eller ironi, men en ubestemmelig angst, lik den som foruroliger oss i zoologisk have når vi står overfor de overlevende av en utdødd art. De slo seg ned rundt bordene. De flokket seg om en alvorsfull croupier og anstrengte seg for å føle håp, fortvilelse, frykt, misunnelse og fryd. Akkurat som levende mennesker. De satte formuer på spill, som kanskje akkurat i samme øyeblikk var blitt verdiløse. De brukte mynt som kanskje allerede var blitt ugyldig. Verdipapirene i deres pengeskap var kanskje utstedt av fabrikk som allerede var beslaglagt eller i ferd med å bli ødelagt av bomber. De trakk vekslere på Sirius. [slutt på s. 13] Og mens de så helt bort fra at verden hadde begynt å slå sprekker i løpet av de siste måneder, klamret de seg til sin fortid. De anstrengte seg for å tro at deres spillelidenskap var berettiget, at det var dekning for deres sjekker, og at deres normer hadde evig gyldighet. De var uvirkelige. Det minnet om et marionetteteater. Men det var forstemmende.

Selv merket de sikkert ikke noe. Jeg forlot dem og gikk ned til stranden for å trekke frisk luft. Og det forekom meg at havet, dette dempede kurstedhavet utenfor Estoril, også deltok i spillet. Det sendte en eneste kraftløs bølge ut i bukten, og den lyste i måneskinnet lik en upassende kjole med slep.

* * *

Jeg møtte dem igjen på passasjerskipet, disse mine flyktninger. Også dette skipet utstrålte en uklar angst. Det fraktet disse rotløse planter fra et kontinent til et annet. Og jeg sa til meg selv: "Jeg vil gjerne reise, men emigrant vil jeg ikke være. Jeg har lært så mange ting hjemme som ikke vil kunne være til nytte andre steder." Men mine emigranter trakk stadig opp av lommene disse små adressebøker, levninger av en identitet. Fremdeles spilte de at de var

noen. De klamret seg av alle krefter til noe som kunne gi mening. “De forstår, jeg er den og den,” sa de ... “jeg er fra den og den by ... en god venn av den og den ... kjenner De ham?”

Og så fortalte de historien om en kamerat, om en stilling, om et feiltrinn eller en hvilken som helst annen historie som kunne gi dem en tilknytning til et eller annet. Fordi de var gått i landflyktighet, kunne intet i deres fortid noen gang bli til nytte for dem. Fortiden var fremdeles helt varm, helt frisk og levende, slik kjærlighetserindringer er til å begynne med. Man bunter sammen de kjærlige brevene og legger ved noen minnegjenstander. Deretter pakker man det hele omhyggelig sammen. Og i begynnelsen utøver relikvien en vemodig fortryllelse. Men så en dag dukker en lyshåret kvinne med blå øyne opp og relikvien dør. For også kameraten, stillingen, fødebyen, minnene om hjemmet falmer hvis det ikke lenger kan brukes til noe. [slutt på s. 14]

Dette følte de godt. På samme måte som Lisboa spilte lykkelig, spilte de at de trodde at de snart skulle vende tilbake. Hvor den fortapte sønns utlendighet er behagelig! Det er en falsk utlendighet, for bak ham forblir hjemmet uforandret. Det er ingen vesensforskjell mellom det å være fraværende i naborommet eller på den andre siden av jordkloden. Nærværet av en venn som tilsynelatende er reist bort, kan oppleves sterkere enn et virkelig nærvær. Det er bønnenes nærvær. Aldri har jeg elsket mitt hjem mer enn jeg gjorde i Sahara. Aldri har unge menn vært så nær sine kjæresten som de bretonske sjømenn i det sekstende århundre da de rundet Kapp Horn og eldedes i kamp med vindene. Ikke før var de dratt ut, så begynte de å vende hjem igjen. Det var hjemkomsten de forberedte når de heiste seilene med sine barkedede never. Den korteste vei fra havnen i Bretagne til kjærestens hus gikk over Kapp Horn. Og plutselig sto disse emigrantene for meg som sjømenn fra Bretagne som var blitt fratatt sine bretonske kjæresten. Ingen Bretagne-pike skulle lenger tenne en liten lampe i sitt vindu for dem. De var jo slett ikke fortapte sønner. Fortapte var de, men uten noe hjem å vende tilbake til. Da først begynner den virkelige reisen. Reisen bort fra seg selv.

Hvordan bygge seg selv opp igjen? Hvordan gjenskape i sitt indre det tunge virvar av minner? Dette spøkelsesskip var som dødsriket, lastet med sjeler som ennå ikke var født. De eneste om bord som syntes virkelige, ja så virkelige at man fikk lyst å berøre dem, var de som tilhørte skipet og hvis oppgaver gav dem et slags adelskap; de som gikk rundt med brett, pusset messing og sko og betjente de døde med en slags udefinerbar forakt. Mannskapets lett nedlatende holdning til emigrantene skyldtes ikke at disse var fattige. Det var ikke penger de manglet, men substans. De var ikke lenger knyttet til en bestemt familie, til en bestemt venn eller et bestemt ansvar. De spilte nok rollen, men det var ikke virkelig lenger. Ingen hadde bruk for dem, ingen ville belage seg på å be dem om hjelp. Hva er vel mer [slutt på s. 15] vidunderlig enn det telegrammet som forstyrrer deg, får deg til å stå opp midt på natten og driver deg til jernbanestasjonen: “Kom! Jeg trenger deg!” Vi finner raskt venner som hjelper oss. Det tar tid før vi gjør oss fortjent til at noen krever vår hjelp. Det var såvisst ingen som hatet mine gjengangere, ingen som misunte dem, ingen som plaget dem. Men det var heller ingen som virkelig elsket dem med den eneste kjærlighet som virkelig teller. Jeg sa til meg selv: straks de ankommer, vil de bli opptatt med velkomstcoctails og trøstemiddager. Men hvem vil vel rive opp døren deres og forlange å komme inn: “Lukk opp! Det er meg!” Barnet skal ammes lenge før det selv forlanger melken sin. Og man skal dyrke en venn lenge før han gjør krav på sin del av vennskapet. Man må ha ruinert seg i generasjoner med å restaurere det gamle, falleferdige slottet før man lærer å elske det.

II

Så sa jeg da til meg selv: “Det vesentligste er at det som har gitt livet mening, fremdeles finnes et eller annet sted. Sedvanene. Familiehøytideligheten. Hjemmet med alle minnene. Det vesentlige er å leve for å vende tilbake ...” Og jeg følte meg truet i mitt innerste vesen fordi de fjerne poler som jeg var så avhengig av, var så skrøpelige. Jeg stod i fare for å lære en virkelig ørken å kjenne, og jeg begynte å forstå et mysterium som jeg lenge hadde grublet over.

Jeg har levd tre år i Sahara. Som så mange andre, har også jeg drømt om ørkenens trolldomsrett. Enhver som har opplevd livet i Sahara, hvor alt tilsynelatende bare er ensomhet og goldhet, tenker imidlertid med lengsel på de årene som de rikeste han har opplevd. Ordene “lengsel etter sanden, lengsel etter ensomheten, lengsel etter åpne vidder” er ikke annet enn litterære vendinger som intet forklarer. Men så var det altså på dette [slutt på s. 16] skipet, med sitt tette mylder av passasjerer, at jeg for første gang følte at jeg forstod ørkenen.

Vel er det så at Sahara så langt øyet kan se, ikke oppviser annet enn ensformig sand, eller snarere en strand dekket med småsten, for det er langt mellom sand[d]ynene der. Man er omgitt av en uendelig kjedsommelighet. Og likevel lager usynlige guder et nettverk av retninger, av kuperinger og tegn, en hemmelig, levende muskulatur. Ensformigheten eksisterer ikke lenger. Det oppstår en orden. Den ene stillhet ligner ikke engang den annen.

Det finnes en fredens stillhet når ørkenens stammer har forenet seg med hverandre, når aftenen kommer tilbake med sin kjøligheit, og det er som om man legger til i en fredelig havn med sammenfoldede seil. Det er middagshøydens stillhet når solen for en stund bringer tanker og bevegelser til opphør. Det er en falsk stillhet når nordenvinden er løyet av, og insektsvermer kommer drivende som blomsterstøv opp fra oasene i ørkenens indre og varsler sandstorm fra øst. Det er en sammensvergelsesens stillhet når man får vite at det er noe i gjære i en fjern stamme. Det er en mysteriets stillhet når araberne møtes til sine uutgrunnelige rådslagninger. Det er en spent stillhet når budbærerne lar vente på seg. Det er en gjennomtrengende stillhet når man om natten holder pusten for å kunne høre. En vemodig stillhet hvis man minnes den man elsker.

Alt samler seg om ett punkt. Hver stjerne angir en sann retning. Alle er de Betlehemsstjerner. Alle tjener de sin egen gud. En viser vei til en fjern og vanskelig tilgjengelig brønn. Og strekningen som skiller deg fra denne brønn, er uovervinnelig som en festningsvoll. En viser veien til en uttørret brønn. Det er som om stjernen selv synes tørket inn, og strekningen som skiller deg fra denne uttørrede brønn, er uten høydeforskjeller. En annen stjerne tjener som veiviser til en ukjent oase, hvis pris nomadene har sunget for deg, men som krigerske tilstander forbyr deg adgang til. Og sanden som skiller deg fra oasen, er et stykke eventyr. En annen viser vei til en av Sydens hvite byer, som en frukt man setter tennene i. En fører til havet. [slutt på s. 17]

Og så er det som om nærmest uvirkelige poler langt borte fra magnetiserer denne ørken: et barndomshjem som stadig lever i erindringen, en venn som mann ikke vet noe annet om enn at han er til.

Slik føler du deg stimulert og opplivet av dette kraftfeltet som trekker i deg eller skyver deg fra seg, som lokker deg eller som gjør motstand. Nå er du godt anbrakt og klart definert i sentrum av alle himmelretninger.

Og siden ørkenen ikke byr på noen håndgripelig rikdom, og siden det ikke er noe å se eller høre her i ørkenen, tvinges man til å erkjenne at når det indre liv ikke sløves her ute, men tvert imot styrkes, er det fordi mennesket først og fremst får liv fra de usynlige tilskyndelser. Mennesket styres av Ånden. Her ute i ørkenen er jeg verd det som mine guder er verd.

Når jeg derfor om bord på mitt triste skip følte at jeg fremdeles var rik på fruktbare holdepunkter og følte at jeg befant meg på en planet som fremdeles var levende, var det takket være noen venner som nå var forsvunnet bak meg i Frankrikes natt, og som begynte å bli vesentlige for meg.

Frankrike representerte for meg så avgjort ikke noen abstrakt gudinne eller noen historisk idé, men det kjød som jeg var avhengig av, et nettverk av bånd som styrte meg, summen av de poler som var grunnlaget for mitt hjertes tilbøyeligheter. Jeg følte et behov for å oppleve dem som helstøpte, mer levedyktige enn jeg selv, de menneskene jeg trengte for å orientere meg. For å kunne forstå hva jeg skulle vende tilbake til. For å leve.

I dem lå hele mitt fedreland, og gjennom dem levet det i meg. For dem som seiler på havet, samler hele fastlandet seg i de stille glimt fra noen fyrtårn. Et fyrtårn angir ikke avstanden. Dets lys lever ganske enkelt i øynene. Og alle fastlandets underer har tatt bolig i stjernen.

I dag er hele Frankrike, som følge av den totale okkupasjon, forsvunnet ned i tausheten med sin last, lik et skip med slukkede lanterner som kanskje ikke vil overleve havets farer. Og i [slutt på s. 18] dag bekymrer skjebnen til alle mine venner meg langt mer enn en sykdom som jeg bar på, ville ha gjort. Jeg oppdager at jeg er truet i mitt innerste vesen av deres sårbarhet.

Den mann som jeg i natt ikke klarer å få ut av tankene, er en mann på femti år. Han er syk. Han er jøde. Hvordan skal han kunne overleve tyskernes terror? For å kunne forestille meg at han fremdeles ånder, er jeg nødt til å tro at invasjonsmakten ikke vet om ham, at bøndene i hans landsby skjuler ham i hemmelighet bak taushetens vakre festningsvoll. Bare da tør jeg tro at han fremdeles er i live. Bare når jeg i det fjerne streifer omkring i hans vennskaps rike, som ikke kjenner grenser, kan jeg føle meg – ikke som emigrant, men som en mann på reise. For ørkenen er ikke der hvor man tror at den er. Sahara er mer levende enn en storby, og den mest myldrende by blir øde hvis livets vesentlige poler mister sin magnetisme.

III

Hvordan skaper da livet de kraftlinjer som vi lever på? Hvor kommer den fra, den kraft som trekker meg mot min venns hus? Hvilke avgjørende øyeblikk er det som har gjort at dette nærvær ble til en av de poler jeg trenger? Hvilke skjulte begivenheter er det som former våre individuelle vennskaper og gjennom dem kjærligheten til fedrelandet?

Hvor de sanne mirakler gjør lite av seg! Hvor enkle er ikke de vesentlige begivenheter! Om det øyeblikk som jeg nå vil berette, er det så lite å si at jeg blir nødt til å gjenoppleve det i drømme og henvende meg til denne min venn.

Det var en dag før krigen, ved bredden av Saône i nærheten av Tournus. Det sted vi hadde valgt for å spise lunsj, var en restaurant med en treveranda ut mot elven. Vi hadde satt oss ved et enkelt bord hvor gjestene hadde risset inn sine navn med kniv, og så hadde vi bestilt to pernod. Din lege hadde forbudt [slutt på s. 19] deg å drikke, men du jukset ved spesielle anledninger. Dette var en av dem. Vi visste ikke hvorfor, men slik var det. Det som fylte oss med glede, var mer uåndgripelig enn lysets beskaffenhet. Du hadde altså besluttet å ta dette glass pernod som var forbeholdt høytidelige anledninger. Og siden det gikk to lektermatrosener nedenfor og losset en lekter, inviterte vi dem også. Vi praiet dem fra verandaen, og de kom opp til oss. De kom uten videre. Det falt oss så naturlig å invitere et par kamerater, kanskje på grunn av denne usynlige høytid som fylte våre sinn. Det var liksom så selvfølgelig at de skulle svare på vårt signal. Og så drakk vi altså med hverandre.

Det var deilig i solen. Dens varme honningglød innhyllet poplene på den andre siden av elven og engene helt ut til horisonten. Vi ble stadig muntre, uten å vite hvorfor. Solen inngjød tillit ved å skinne klart, elven ved å gli sakte forbi, måltidet ved å være et måltid, lektermatrosene ved å ha svart på vår invitasjon, serveringsdamen ved å betjene oss med en mild vennlighet som om hun presiderte over en evighetens fest. Vi befant oss i en tilstand av fullkommen fred, i ly for verdens uro, trygt forankret i en sivilisasjon som hadde funnet sin endelige form. Vi opplevde en slags fullkommenhetstilstand hvor alle våre ønsker var oppfylt, og hvor vi ikke lenger hadde noe å betro hverandre. Vi følte oss rene, ranke, lysende og overbærende. Men vi ville ikke ha kunnet si hvilken sannhet det var som viste seg for oss så klart og tydelig. Men den følelse som behersket oss, var i alle fall visshet. En nesten overmodig visshet.

Slik viste universet sin gode vilje gjennom oss. Stjernetåkenes fortetning, planetenes størkning, dannelsen av de første amøber, livets gigantiske verk fra amøben til mennesket hadde bare hatt ett mål for øye: gjennom oss å finne sin lykkelige fullbyrdelse i denne glede. Og dette var slett intet dårlig resultat!

Slik satt vi og nød denne tause forståelse og det nesten religiøse ritual. Lullet til ro av tjenestepikens bevegelser som føltes som offerhandlinger, satt lektermatrosene og vi og drakk med hverandre som troende i den samme kirke – selv om vi ikke [slutt på s. 20] hadde kunnet si hvilken. Den ene av de to lektermatrosene var hollender. Den andre var tysker. Den siste hadde flyktet fra nazismen fordi han i sitt hjemland var forfulgt som kommunist eller trotskist eller som katolikk eller jøde. (Jeg husker ikke lenger under hvilken betegnelse han var dømt fredløs.) Men i dette øyeblikk var lektermatrosen noe helt annet enn en betegnelse. Det var det som bodde i ham, som betydde noe. Det stoff han var laget av. Han var ganske enkelt en venn. Vi var blant venner, og vi var enige. Du var enig med oss, og jeg var enig med dere. Sjøfolkene og serveringsdamen var også enige med oss. Enig om hva? Om pernoden? Om meningen med livet? Om at det var en deilig dag? Vi var ikke i stand til å vite det, langt mindre uttrykke det. Men denne enighet var så hel, så solid og rotfestet. Den bygget på en bibel så innlysende i sin substans – til tross for at den ikke lot seg uttrykke i ord – at vi mer enn gjerne var gått med på å befeste dette lille hus, holde ut en beleiring og dø på stedet bak maskingeværene for å redde denne substans.

Hvilken substans? ... Det er her det blir vanskelig å finne ord. Jeg risikerer bare å fange gjenskinnet og ikke det vesentlige. Ordenes utilstrekkelighet gjør at min sannhet blir borte. Jeg ville talt uklart hvis jeg påstod at vi gladelig ville ha kjempet for å redde en bestemt kvalitet i lektermatrosens smil, i ditt smil og i mitt smil og i tjenestepikens, et slags mirakel fra denne solen som gjennom millioner av år hadde anstrengt seg så meget for gjennom oss å nå frem til den egenskap som et vellykket smil representerer.

Det vesentlige er som regel vektløst. Det vesentlige den gang var tilsynelatende bare et smil. Et smil er ofte det vesentlige. Et smil er vår belønning. Et smil er vårt nederlag. Et smil kan gi oss liv. Et smil kan være av en slik karakter at vi dør av det. Men siden nettopp denne egenskapen ved smilet befridde oss fra øyeblikkets angst og skjenket oss trygghet, håp og fred, føler jeg også i dag – som et forsøk på å uttrykke meg klarere – behov for å fortelle historien om et annet smil. [slutt på s. 21]

IV

Det var mens jeg var krigskorrespondent i Spania under borgerkrigen. Jeg hadde vært så uforsiktig å overvære uten tillatelse en hemmelig innlasting av materiell på en godsjernbanestasjon klokken tre om morgenen. Arbeidsfolkene travelhet og en dunkel belysning lot til å favorisere min nysgjerrighet. Men jeg tok meg mistenkelig ut i de anarkistiske militssoldatenes øyne.

Det gikk så enkelt for seg. Jeg hadde ikke merket hvordan de glidende og lydløst nærmet seg meg før de lukket seg rundt meg, varsomt som fingrene på en hånd. Geværløpene trykket meg lett i maven, og stillheten forekom meg høytidelig. Til slutt rakte jeg armene i været.

Jeg la merke til at det ikke var mitt ansikt de stirret på, men slippet (moten i et anarkistisk kvarter frarådet en slik kunstgjenstand). Jeg ble stiv over hele kroppen og ventet bare på skuddet. Det var jo i lynjustisens dager. Men det kom ikke noe skudd. Etter noen sekunder med en absolutt tomhet, da mennene som arbeidet syntes å danse en slags drømmeballett i et eller annet univers, gjorde mine anarkister et lett kast med hodet som tegn på at jeg skulle gå foran. Og uten å forhaste oss satte vi oss i bevegelse over skiftesporene. Pågripelsen var skjedd i fullkommen stillhet og med et minimum av bevegelse. Slik er det den undersjøiske fauna leker.

Snart kom vi ned i en kjeller som var gjort om til vaktrom. I det svake skjæret fra en petroleumslampe satt andre militssoldater og døsset med geværet mellom knærne. De vekslet noen ord med likegyldig stemme med mennene i min patrulje. En av dem kroppsvisiterte meg.

Jeg snakker spansk, men ikke katalonsk. Jeg forstod imidlertid at man forlangte mine papirer. Dem hadde jeg glemt på hotellet. Jeg svarte: "Hotell ... journalist ..." uten å vite om ordene mine sa dem noe. Militssoldatene lot mitt fotografiapparat gå fra hånd til hånd som et stykke bevismateriale. Noen av dem som satt sammensunkne på de ustøe stolene og gjespet, [slutt på s. 22] reiste seg med mine som om det hele kjedet dem og lente seg mot vegg.

For det dominerende uttrykket var kjedsomhet. Kjedsomhet og søvnighet. Det forekom meg at disse menneskenes evne til å interessere seg for noe var blitt svært tynnslikt. Jeg ville nesten ha ønsket meg et tegn på fiendskap som en form for menneskelig kontakt. Men de bæret meg ikke med noe tegn på sinne, ikke engang på misbilligelse. Jeg forsøkte flere ganger å protestere på spansk, men mine protester falt døde til jorden. De betraktet meg uten å reagere, som om de stod og stirret på en gullfisk i et akvarium.

De ventet. Hva ventet de på? At en av dem skulle komme tilbake? På morgengryet? "Kanskje venter de på å bli sultne ...," sa jeg til meg selv.

Og så sa jeg til meg selv: “De kommer til å begå en dumhet! Det er fullstendig latterlig!” Hva jeg følte langt mer enn angst, var avsky ved det meningsløse. Jeg sa til meg selv: “Hvis de livner til, hvis de ønsker å handle, så skyter de.”

Var jeg eller var jeg ikke i virkelig fare? Var de fremdeles ikke klar over at jeg hverken var sabotør eller spion, men journalist? At mine legitimasjonspapirer befant seg på hotellet? Hadde de tatt noen avgjørelse? Og i så fall hvilken?

Jeg visste ikke noe om dem, bortsett fra at de skjøt folk uten store samvittighetskvaler. De revolusjonære fortropper – hvilket parti de enn tilhører – jakter ikke på mennesker (de vurderer ikke mennesket etter dets menneskelige egenskaper), de jakter på symptomer. Motpartens overbevisning forekommer dem å være en smittsom sykdom. På grunn av et mistenkelig symptom sender man den smittefarlige i karantene. På kirkegården. Det var derfor jeg syntes det var noe uhyggelig ved dette forhøret som fra tid til annen dalte nedover meg i form av vage enstavelser som jeg ikke forstod noe av. En blind rulett spilte om mitt liv. Det var også derfor jeg følte en underlig trang til – bare for å vise at jeg var virkelig nærværende – å skrike noe til dem om meg selv som gjorde meg gjeldende som et levende [slutt på s. 23] menneske. Min alder, for eksempel! Et menneskes alder gjør da et visst inntrykk! Den sammenfatter hele hans liv. Den er langsomt blitt til den modenhet som han nå eier. Den er skapt gjennom så mange overvundne vanskeligheter, gjennom så mange alvorlige sykdommer som er helbredet, gjennom mange stillede smerter, gjennom megen overvunnen fortvilelse, mot så mange farer hvorav man har vært ubevisst om de fleste. Den er skapt gjennom så mange ønsker, så mange forhåpninger, så meget savn, så megen glemsel, så megen kjærlighet. Hvilken last av erfaringer og minner utgjør ikke et menneskes alder! Til tross for fallgruber, ujevnheter og dype hjulspor har man fortsatt å bevege seg framover så godt man kunne, litt humpende som en velbrukt kjerre. Og nå, takket være lykkelige tilfældigheter som iherdig har strebet mot det samme mål, befinner man seg altså her. I en alder av syvogtredve år. Og den gamle kjerre skal – hvis Gud vil – føre sin last med minner enda litt lenger fremover. Og jeg sa til meg selv: “Hit er jeg altså kommet. Jeg er syvogtredve år ...” Jeg ville gjerne ha besværet mine dommere med denne betroelse ..., men de forhørte meg ikke lenger.

Da var det mirakelet skjedde. Et ytterst beskjedent mirakel! Jeg manglet sigaretter. Da en av mine fangevoktere stod og røykte, ba jeg ham med en håndbevegelse om å gi meg en, og kom med en svak antydning til et smil. Mannen strakte først på seg, førte hånden langsomt over mot pannen, løftet øynene i retning av – ikke lenger mitt slips, men mitt ansikt – og til min store forbauselse kom med en svak antydning til et smil. Det var som en soloppgang.

Dette mirakelet brakte ikke noen løsning på dramaet; det slettet det ganske enkelt ut, på samme måte som lyset gjør det med skyggen. Det hadde ikke lenger funnet sted noe drama. Dette mirakelet forandret ikke noe som kunne sees. Alt var det samme som før, den simple petroleumslampen, et bord med spredte papirer, mennene som lente seg til muren, tingenes farve, lukten. Men alt var forandret i sitt innerste vesen. Dette smil befrikk meg. Det var et tegn så avgjørende, likevel så selvsagt i sine [slutt på s. 24] umiddelbare konsekvenser, like så ugjenkallelig som solen som bryter frem. Det innledet en ny æra. Intet var forandret, alt var forandret. Bordet med de spredte papirene ble levende. Petroleumslampen ble levende. Veggene ble levende. Den kjedsomhet som sivet ut fra alle de døde gjenstandene i denne kjelleren, lettet som ved et trylleslag. Det var som om et usynlig blod var begynt å sirkulere på nytt, knyttet på ny sammen alle deler av et legeme, gav dem tilbake sin betydning.

Heller ikke mennene hadde rørt seg, men de som for et sekund siden forekom meg mer fjerntstående enn en antediluviansk art, de holdt nå på å bli levende. Jeg hadde en usedvanlig følelse av deres nærvær. Og jeg følte at jeg var i slekt med dem.

Den unge gutten som hadde smilt til meg, og som for et sekund siden ikke hadde vært noe annet en en funksjon, et redskap, et slags heslig insekt, han begynte nå å avsløre seg som litt sjenert, nesten forlegen, med en vidunderlig forlegenhet. Ikke slik å forstå at denne terroristen var mindre brutal enn de andre. Men da mennesket kom til syne hos ham, kastet det et sterkt lys over hans sårbare punkter. Vi mennesker tar på oss en sikker mine, men i vårt hjertes lønnkammer kjenner vi ubesluttsomhet, tvil, sorg ...

Ennå var det ikke blitt sagt noe. Likevel var alt avgjort. Jeg la hånden min på skulderen til militssoldaten som takk da han rakte meg sigaretten. Og da isen først var brudt, ble også de andre militssoldatene mennesker igjen, og jeg gikk inn i deres smil som i et nytt og fritt land.

Jeg gikk inn i deres smil på samme måte som i mine redningsmenns smil den gang i Sahara. Kameratene hadde funnet oss etter flere dagers ettersøkning, og etter at de hadde landet så nær som mulig, kom de mot oss med lange skritt mens de svingte lærsekkene med vann, slik at vi kunne se dem tydelig. Jeg husker også redningsmenneskets smil når jeg hadde forlist og den forlistes smil når jeg hadde vært redningsmann; jeg husker det som et fedreland hvor jeg følte meg uendelig lykkelig. Den sanne glede er gleden ved fellesskapet. Redningen var bare [slutt på s. 25] foranledningen til denne gleden. Vann eier ikke fortryllesens kraft hvis den ikke i utgangspunktet er en godviljens gave.

Den pleie man gir den syke, den gjestfrihet man viser den fredløse, ja selv tilgivelsen får bare sin verdi takket være det smil som lyser over høytiden. Vi møtes i smilet hinsides alle språk, kaster og partier. Vi er troende i den samme kirke, dere med deres sedvaner, jeg med mine.

V

Er ikke denne evnen til å føle glede den mest verdifulle frukt av vår sivilisasjon? Et totalitært tyranni ville også kunne oppfylle våre materielle behov. Men vi er ikke kveg som skal føres. Velstand og komfort ville ikke være tilstrekkelig for å gjøre oss lykkelige. For oss som ble oppdratt i en dyp respekt for mennesket, veier de tungt, de enkle møter som stundom forvandles til en forunderlig høytid ...

Respekt for mennesket! Respekt for mennesket! ... Det er nettopp prøvestenen! Når nazisten utelukkende respekterer den som ligner ham selv, respekterer han bare seg selv. Han forkaster de skapende motsetninger, ødelegger ethvert håp om å komme videre og grunnlegger for tusen år en maurtuerobot i menneskets sted. Orden for ordens skyld berøver mennesket dets vesentligste evne, evnen til å forvandle både verden og seg selv. Livet skaper orden, men orden skaper ikke liv.

Det forekommer oss tvert imot at vår vei oppover ikke er avsluttet, at morgendagens sannhet nærer seg av gårsdagens feiltrinn, og at de selvmotsigelser som vi må overvinne, er selve den muld som nærer vår vekst. Vi aksepterer som våre egne dem som er forskjellig fra oss. Men hvilket forunderlig slektskap! Det bygger på fremtiden, ikke på fortiden. På målet, ikke på opprinnelsen. Vi er alle pilegrimer som strever oss frem langs forskjellige veier mot det samme møtested. [slutt på s. 26]

Men i dag er respekten for mennesket, selve betingelsen for denne vår oppadstigen, i fare. Den moderne verden knaker i sammenføyningene og hyller oss inn i et dypt mørke. Problemene er usammenhengende, løsningene motstridende. Sannheten av i går er død, morgendagens sannhet gjenstår det fremdeles å bygge opp. Ingen holdbar syntese er å skimte, og hver av oss sitter bare inne med en flik av sannheten. I mangel av en overbevisende sannhet appellerer de politiske religioner til vold. Og når vi på denne måten er uenige om metodene, risikerer vi at vi ikke lenger innser at vi haster mot det samme mål.

Hvis den reisende på vei over fjellet med kursen bestemt av en stjerne er altfor opptatt av oppstigningens problemer, står han i fare for å glemme hvilken stjerne det er som leder ham. Hvis han etter hvert bare går for å gå, kommer han intet steds hen. Hvis konen som leier ut stolene i katedralen, er altfor grådig opptatt av hva leien av stolene kan innbringe, risikerer hun å glemme at hun tjener en gud. Og hvis jeg på samme måte lar meg fange av partipolitisk lidenskap, risikerer jeg å glemme at en politikk bare har mening hvis den tjener en åndelig sannhet. I mirakelets stund har vi opplevd sider ved menneskenes forhold til hverandre som for oss er sannheten.

Hvor tvingende nødvendig en handling kan være, så er det utillatelig å glemme det kall som bør diktere handlingen, ellers vil den forbli uten frukter. Vi ønsker grunnleggende respekten for mennesket. Hvorfor skulle vi, som er i den samme leir, hate hverandre? Ingen av oss har enerett på den rene hensikt. Jeg kan på grunn av min egen vei kjempe mot en vei som en annen har valgt. Jeg kan kritisere hans måte å tenke på. Fornuftens skritt er famlende. Men jeg må respektere dette mennesket på Åndens plan, dersom han sliter seg frem mot den samme stjerne.

Respekt for mennesket! Respekt for mennesket! ... Hvis respekten for mennesket er grunnlagt i menneskenes hjerter, vil nok menneskene til slutt grunnlegge det sosiale, politiske eller økonomiske system som sikrer denne respekt. En sivilisasjon [slutt på s. 27] grunnlegges først i menneskets indre. Den begynner som en blind trang hos mennesket etter varme. Deretter finner mennesket, fra feiltrinn til feiltrinn, den vei som fører til ilden.

VI

Det er utvilsomt derfor, kjære venn, at jeg i en slik grad har behov for ditt vennskap. Jeg tørster etter en kamerat som, hevet over forstandsmessige konflikter, i meg respekterer pilegrimen som vandrer mot den ild jeg har talt om. Jeg trenger en gang iblant å ha en forsmak på denne forjettede varme og hvile meg litt utenfor meg selv i det møte som vi en gang skal oppleve.

Jeg er trett av polemikker, av sekteriske og fanatiske synspunkter. Til deg kan jeg komme uten å iføre meg uniform, uten å behøve å deklamere fra en koran, uten å gi avkall på noe som helst av mitt indre fedreland. Overfor deg trenger jeg ikke å renske meg, jeg trenger ikke å tale min sak, ikke å komme med beviser; her finner jeg fred akkurat som i Tournus. Bak mine klossete ord, bak mine resonnementer som kanskje fører meg på avveier, ser du i meg rett og slett Mennesket. Du ærer og akter i meg en budbærer for en særegen tro, særegne sedvaner og sympatier. Og er jeg enn forskjellig fra deg, så langt fra å frarøve deg noe, beriker jeg deg. Du spør meg ut, slik man spør den veifarende.

Jeg, som likesom alle andre, føler behov for å bli godtatt, føle meg ren i deg, og derfor går jeg til deg. Jeg trenger å gå dit hvor jeg er ren. Det er slett ikke mine ord eller mine handlinger

som noen gang har lært deg hvem jeg er. Det har du lært ved å godta meg som den jeg er, og om nødvendig, ved å være overbærende så vel overfor disse handlinger som disse ord. Jeg er deg takknemlig fordi du mottar meg slik som jeg er. Hva skal jeg med en venn som dømmer meg? Hvis jeg mottar en venn i mitt hjem, ber jeg ham sette seg hvis han halter; jeg forlanger ikke at han skal danse. [slutt på s. 28]

Min venn, jeg trenger deg som en tinde hvor man kan trekke frisk luft. Jeg har behov for nok en gang å sitte sammen med deg ved Saônens bredd, ved bordet i et gissent skur av et vertshus, behov for å invitere to lektermatroses opp til oss for å drikke sammen med dem, omgitt av den fred som et lyst smil har gitt oss.

Og når jeg fortsatt kjemper, så kjemper jeg også litt for deg. Jeg trenger deg for bedre å kunne tro på at vi en gang skal oppleve dette smil. Jeg trenger deg for å leve. Jeg ser deg for meg, så svak, så truet, slepende rundt på dine femti år time etter time for enda en dag å kunne livberge deg. Jeg ser deg på fortauet ved en fattigslig kolonialbutikk, skjelvende av kulde, dårlig beskyttet av en loslitt frakk. Jeg føler at du som er så fransk, befinner deg i dobbel dødsfare fordi du er franskmann, og fordi du er jøde. Jeg aner den fulle pris for et fellesskap som ikke lenger tillater rettstvister. Vi er alle skudd på Frankrikes tre, og jeg skal tjene din sannhet som du ville ha tjent min. For oss franske i utlandet gjelder det i denne krig å frigjøre det forråd av såkorn som har ligget nedfrosset helt siden tyskerne kom. Det gjelder å komme dere der hjemme til unnsetning. Det gjelder å gjøre dere til frie mennesker på den jord hvor dere har den fundamentale rett til å la deres røtter gro fast. Dere er førti millioner gisler. Det er alltid i undertrykkelsens kjellere at de nye sannheter vokser frem. Førti millioner gisler sitter der nede og grubler over sin nye sannhet. Vi underkaster oss på forhånd denne sannhet.

For det er nettopp dere som skal belære oss. Det tilkommer ikke oss å bringe åndens flamme til dem som allerede nærer den med seg selv, slik voksen nærer lysets flamme. Dere kommer kanskje ikke til å lese våre bøker. Dere vil kanskje ikke lytte til våre taler. Våre ideer vil dere kanskje ikke tåle. Det er ikke vi som grunnlegger Frankrike. Vi kan bare tjene det. Hva vi enn har gjort, så vil vi ikke ha krav på noen takknemlighet. Man kan ikke sammenligne den frie kamp og tilintetgjørelsen i natten. Man kan ikke sammenligne soldatens oppgave og gisselets oppgave. Det er dere som er helgenene. [slutt på s. 29]